

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Rozwijanie kreatywności dziecka

Współczesne pojęcie twórczości mówi, że twórcą może być każdy, a cechą twórczości jest bliżej nieokreślona nowość.

Człowiek jest twórczy, gdy nie ogranicza się do powtarzania, naśladowania, gdy daje coś od siebie.

Osoby myślące w sposób twórczy, mają dużo pomysłów, odkrywają więcej nowatorskich rozwiązań. Charakterystyczną cechą myślenia twórczego jest umiejętność zestawiania zagadnień różniących się od siebie - łatwość dostrzegania tego, co dla innych jest niezauważalne. Osoba wykazująca twórczą postawę stając w obliczu problemu, podchodzi do niego z różnych punktów widzenia i poszukuje wielu różnych sposobów jego rozwiązania. Wymyśla kilka możliwości rozwiązań, z których pewne są oryginalne czy unikalne.

Celem myślenia twórczego jest tworzenie wielu różnych sposobów podejścia do problemu. Rozważanie najmniej oczywistych sposobów jego rozwiązania na równi z oczywistymi. Ważna jest chęć odkrywania odmiennych punktów widzenia, nawet wtedy, gdy jeden z nich wydaje się już prowadzić do rozwiązania.

Czy nauczyciel który sam nie jest twórczy jest w stanie rozwijać twórcze myślenie swoich uczniów? Odpowiedź jest oczywista... **Twórczy nauczyciel:**

- Tworzy klimat dla twórczości, pobudza ciekawość poznawczą; Dostarcza wiedzy, a uczeń ją przetwarza i przyswaja;
- Stymuluje i motywuje do myślenia i poszukiwania; Zadaje pytania otwarte;
- Podąża w myśleniu za swym podopiecznym lub całą grupą;
- Zadaje sobie pytanie, co dzieci mogłyby podczas dzisiejszych zajęć odkryć?
- Naucza strategii potrzebnych do rozwiązywania problemów w sposób twórczy;
- Pomaga odkrywać talenty i drzemiący w uczniu potencjał twórczy.

Twórczy nauczyciel to animator działań twórczych, kreator twórczego myślenia i rozwoju intelektualnego ucznia.

Zadaniem twórczego nauczyciela jest świadome przygotowanie ucznia do aktywnego i kreatywnego udziału w życiu, właściwego pełnienia ról społecznych i samorozwoju.

Jak nauczyciel może pomóc dziecku w rozwoju myślenia twórczego?

- powinien słuchać, aprobować a nie krytykować; nauczyciel powinien być otwarty na pytania uczniów;
- powinien dawać odczuć dzieciom, że każdy pomysł jest ważny i wartościowy;

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- czasami powinien nie oceniać pracy uczniów, gdyż sprzyja to nowym poszukiwaniom i pojawianiu się oryginalnych pomysłów;
- nauczyciel powinien uzasadniać ocenę i określić, co w danym pomysle jest ciekawe, a co nie oraz jakie niesie to za sobą konsekwencje;

Wzbudzaniu i rozwijaniu aktywności twórczej uczniów służy:

- dobór treści nawiązujących do zainteresowań oraz doświadczeń dzieci i młodzieży, treści takie pociągają poznawczo uczniów;
- stosowanie nie tylko zamkniętych układów treści, które uczeń ma przyswoić, lecz także układów otwartych, w których brak jest pewnych elementów; układy te powinni uczniowie wzbogacać samodzielnie w toku poszukiwań poznawczych, dyskusji, doświadczeń;
- wykorzystywanie w procesie kształcenia w szkole informacji zdobywanych przez uczniów poza szkołą. Różnorodność doświadczeń zdobytych przez wychowanków poza szkołą ożywia proces nauczania, mobilizuje do wymiany poglądów, weryfikowania pewnych informacji. Ważna jest tu orientacja nauczyciela w nowościach literatury pięknej, w treściach czołowych czasopism, audycji popularno - naukowych i kulturalnych;
- stosowanie metod nauczania pobudzających uczniów do współdziałania w wytwarzaniu i przetwarzaniu informacji. Użyteczne mogą tu być m. in. : metody gier dydaktycznych-symulacyjnych, inscenizacyjnych; dyskusja, zajęcia laboratoryjne, zajęcia praktyczne;
- odpowiednie formułowanie pytań i poleceń przez nauczyciela. Zamiast pytań skłaniających do odtwarzania informacji ,takich jak np. : "opisz,...gdzie się znajduje,...jak się nazywa,... z czego jest zbudowany,...w którym roku ?" żywszą aktywność umysłową uczniów mogą wzbudzić pytania: "uzasadnij, ..porównaj,...zaprojektuj,...jakie mogą być skutki,...jakie są główne przyczyny,...co należy zmienić,...jak można wykorzystać w praktyce poznane wiadomości ?";
- stosowanie "nauczania problemowego" .Rozwiązywanie praktycznych lub teoretycznych problemów następuje na drodze samodzielnej aktywności poznawczej i badawczej uczniów. Szczególne walory mają te problemy, które posiadają kilka możliwych prawidłowych rozwiązań np. typu "wynaleźć, skonstruować".

Podstawowe zasady ważne przy organizowaniu ćwiczeń twórczego myślenia:

- wszyscy mamy wyobraźnię i wszyscy możemy ją rozwijać;
- żeby mieć parę dobrych pomysłów, trzeba mieć dużo pomysłów;
- nie ma odpowiedzi prawidłowych; są tylko mniej lub bardziej użyteczne;
- nigdy nie należy zadowalać się pierwszym pomysłem albo rozwiązaniem;
- to nie błąd jest porażką, ale brak pomysłu, co zrobić;

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Naukowcy uważają, że aby ukształtowały się pożądane umiejętności, muszą być one poddane **treningowi**. Wielokrotne, próby zwiększają prawdopodobieństwo opanowania umiejętności twórczych. Systematyczne ćwiczenia mają na celu ukształtowanie człowieka kreatywnego, który będzie umiał sobie poradzić w trudnych sytuacjach. Rola edukacyjna i wychowawcza w procesie tworzenia nie sprowadza się wyłącznie do efektu końcowego, jakim jest wytwór, lecz do procesu jego trwania. Na to składa się wiele elementów: umiejętność komunikowania się z innymi, nowa forma zabawy, oryginalny sposób zastosowania znanego przedmiotu, jak również sposób postrzegania otaczającej rzeczywistości. Chodzi przede wszystkim o umożliwienie dziecku kształtowania swojego "ja" oraz wyrażania swojej indywidualności w działaniach twórczych. Człowiek może być twórczy w każdej dziedzinie życia, musimy mu tylko na to pozwolić.

Metody rozwijania zdolności twórczych muszą być dostosowane do wieku dziecka, jego możliwości i predyspozycji oraz powinny bazować na posiadanych już umiejętnościach. Najlepszym momentem na podjęcie takich działań jest wiek przedszkolny - wiek intensywnego rozwoju wyobraźni dziecięcej i zabaw twórczych.

Fazy rozwoju twórczego dzieci:

- **do 2-go roku życia** - twórczość o cechach subiektywnych, zdolności twórcze przejawiają się wzmoczoną aktywnością zabawową w sferze ruchowej, wizualnej i dźwiękowej, inteligencja rozwija się spontanicznie.

- **3 - 4 rok życia** - pierwsze oznaki emancypacji i niezależności dziecka, dynamiczny okres poznawczy, stawianie dociekliwych pytań, poszukiwań, rozwój języka. Zdolności twórcze ujawniają się w zabawach dziecka i jego fantazjach oraz w aktywności plastycznej.

- **5 - 8 rok życia** - dziecko zdobywa kompetencje "wiem i umiem", przejawia inicjatywę w poszukiwaniu własnych rozwiązań, chętnie uczestniczy w zabawach tematycznych. Dla twórczości dziecka w tej fazie najważniejszy jest rozwój wyobraźni. Zdolności twórcze ujawniają się około 5 roku życia pod postacią rozbudzonej ekspresji werbalnej, plastycznej, muzycznej i ruchowej dziecka. Po tym okresie następuje spadek zdolności twórczych. Jeśli nie są rozwijane, ulegają zahamowaniu.

Jeśli chcemy kształtować u uczniów postawę twórczą, powinniśmy organizować sytuacje, które je wyzwalają. Na rozwój wpływa przede wszystkim twórcza aktywność, ponieważ przynosi nowe osiągnięcia pozwalające osiągnąć kolejne, coraz wyższe fazy rozwoju. Własna aktywność dziecka będzie tym bardziej czynnikiem stymulującym rozwój im bardziej będzie twórcza. Tworzyć, to znaczy wyrażać to, co ma się w sobie. Wyobraźnia dziecka pracuje na materiałach zdobytych z rzeczywistości zewnętrznej, które przekształca z myślą o realizacji własnego projektu.

Dziecku do wyzwolenia twórczego rozwoju potrzebne są bodźce zewnętrzne. Mogą być one bardzo różne, na przykład obserwacja natury lub przedmiotu sztuki, wycieczka, rozmowa, nowa technika plastyczna. Najistotniejsze jest to, aby bodźce dostosowane były do poziomu dziecka, by zachęcały do pomysłów spontanicznych i samodzielnych.

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Jak rozwijać zdolności twórcze dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym?

- tworzyć warunki do rozwoju zabawy(dziecko przejawia w zabawie swój twórczy stosunek do świata), dostarczać mu okazji do działania w sytuacjach fikcyjnych, pozorowanych;
- tworzyć warunki do rozwoju wyobraźni; tworzyć warunki do rozwoju spontaniczności dziecka;

Stymulując twórcze myślenie dzieci należy uczyć dzieci jak pokonywać bariery i własne ograniczenia poprzez:

- zachęcanie do podejmowania ryzyka,
- stwarzanie atmosfery swobodnego myślenia,
- nagradzanie osiągnięć i elastyczności w szukaniu pomysłów i rozwiązań,
- zachęcanie do przyjmowania różnych punktów widzenia,
- wzmacnianie pozytywnego zaangażowania,
- stymulację do nieustannego przepływu pomysłów,
- kształtowanie pozytywnego stosunku do nowych pomysłów.

Powodzenie nauczyciela w pracy nad rozwijaniem myślenia twórczego uwarunkowane jest dobrą znajomością każdego dziecka, jego potrzeb, jego poziomu umysłowego, zainteresowań oraz temperamentu.

Naukowcy zajmujący się problematyką myślenia twórczego udowadniają, że procesy intelektualne zachodzące w umyśle wielkiego uczonego lub artysty podczas ich pracy twórczej są podobne do procesów zachodzących w umyśle małego dziecka.

Pozbawiając dziecko radości tworzenia przyzwyczajamy je do biernego oczekiwania na gotowe wzory, rozwiązania i pomysły.

Istnieją różne sposoby stymulowania twórczego myślenia dzieci.

Według W. Gordona należy stosować:

- **analogię fantastyczną**, która polega na tym, że dzieci wymyślają konsekwencje podanych zdarzeń i przedstawiają je w pracy plastycznej. np.:
- Co by było gdyby rośliny rosły w nieskończoność, a ludzie nie?
- Co by było gdyby wszystkie martwe przedmioty ożyły, potrafiły biegać, mówić, tańczyć ?
- Co by było gdyby można było mieszkać na księżycu ?

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Ćwiczenia z analogii fantastycznej, wykorzystywać można również przez łączenie ze sobą odległych, wręcz wykluczających się cech:

- Kuro- ryby
- Kredki, które były węzami
- Tęczowy kot

Ćwiczenia te mają na celu wykształcenie mechanizmów odpowiedzialnych za odrzucenie typowych, naturalnych właściwości danego obiektu i zmiany ich na cechy przeciwne.

- **metafory sensoryczne:** ćwiczenia w których dzieci mają do czynienia z metaforami sensorycznymi

- ciepło
- ruch

- **analogie personalne:** podczas tych ćwiczeń dzieci wczuwają się w symbole i przedmioty

- Jestem kropelką deszczu
- Jestem ziarenkiem piasku

Edward de Bono jeden z badaczy myślenia twórczego uważa, że inteligencja to pewien potencjał, który często pozostaje niewykorzystany oraz, że nie trzeba dysponować wrodzoną inteligencją, by nauczyć się twórczo myśleć. Twierdzi też, że dzieci często mają ograniczony zasób słów i nie mogą przekazać swojego projektu w formie pisanej, dlatego stosując metodę rysunkową uwalnia się je od tego rodzaju ograniczeń.

Rysunek można wykonać szybciej, niż opisać rzecz słowami. Rysując widzi się od razu, co już jest, a co jeszcze trzeba zrobić. Widzi się luki i łatwo się je uzupełnia. Rysunek odzwierciedla więc wszechstronne myślenie dziecka, dostarcza motywującego poczucia sukcesu, którego nie daje wypowiedź.

Ćwiczenia stymulowania myślenia twórczego Edwarda de Bono:

1. Zabawa w parach; jedno dziecko mówi wyraz, drugie wymyśla krótką historię o tym wyrazie.
2. Tworzenie opowiadania na podstawie tytułu.
3. Rysowanie na temat:
 - Jak można zważyć słońca;
 - Zaprojektuj ulepszony samochód, autobus – wygodny przewożący dużo ludzi ;
 - Zaprojektuj stół wygodniejszy niż tradycyjny, specjalnie przystosowany do jedzenia ;
 - Zaprojektuj miasteczko zabaw dla dzieci z nowoczesnymi zabawkami;
 - Zaprojektuj maszynę do testowania samochodów;

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Kolejny badacz tego tematu C. Freinet opracował **technikę swobodnego tekstu**. Dziecko poprzez tę technikę ma możliwość swobodnego wypowiedzenia swoich myśli, opinii, wrażeń i wątpliwości, rozbudza własną wrażliwość na piękno słowa, wyzwala posiadane zdolności, rozwija twórcze myślenie.

Proponowane ćwiczenia obejmują: układanie tekstów z rozsypanek wyrazowych, rozwiązywanie krzyżówek, zagadek, tworzenie anagramów, układanie rebusów; ćwiczenia ortograficzne, gramatyczne, słownikowe, tworzenie wyrazów pochodnych, dobieranie przymiotników do rzeczowników, dobieranie synonimów, łączenie wyrazów rymujących się w pary, porządkowanie zdań według logicznej kolejności, ilustrowanie opowiadania rysunkiem, komponowanie fabuły na podstawie obrazka, układanie: zagadek, melodii do tekstu, wierszy, rymowanek.

Ćwiczenia pobudzające do twórczego myślenia możemy podzielić na kilka grup:

1. Ćwiczenia spostrzegawczości

Dotknij

Dorosły zachęca dzieci, żeby rozejrzały się po sali lub innym miejscu, w którym prowadzimy zajęcia. Następnie prosi, aby swobodnie się poruszając, znalazły i dotknęły jak najwięcej przedmiotów mających określoną przez nas cechę (kolor, kształt) lub należących do jakiejś kategorii (przybory do pisania, zabawki, przedmioty, na których są literki, itp.).

Co się zmieniło?

Ćwiczenia polegające na zapamiętywaniu szczegółów. Dzieci mają dostrzec i nazwać zmiany w rozmaitych układach przedmiotów. Można je przeprowadzać, używając niewielkiej (zależnie od wieku dzieci) liczby zwykłych przedmiotów (naczynia, kredki, zabawki).

Co widzimy na obrazku?

Dobieramy obrazek o odpowiedniej dla dzieci liczbie szczegółów i prosimy, żeby nazwały jak najwięcej przedmiotów, które widzą. Starsze szukają na obrazku przedmiotów na określoną głoskę.

Czym się różnią te obrazki?

Dzieci odszukują różnice pomiędzy dwoma obrazkami.

Kto to jest, co to jest?

Rozpoznawanie dotykiem osób, przedmiotów.

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

2. Zabawy słowne

Kangur ministra

Zabawa ta to bardzo dobry wstęp do twórczego myślenia, rozwija płynność mowy. Konieczność podawania ciągle nowych rozwiązań ułatwia oryginalność skojarzeń słownych. Właściwie wszystkie rozwiązania (nie odbiegające za bardzo od ogólnego polecenia) są dobre. Dzieci siedzące w kole, kończą po kolei zdanie: "Kangur ministra jest...". Używają na przykład różnych przymiotników. Ważne, żeby przymiotników pojawiło się jak najwięcej, nie muszą koniecznie mieć dużo wspólnego z cechami kangura.

Na przykład:

Kangur ministra jest w kolorze...

Kangur ministra lubi jeść...

Kangur ministra lubi jeść słodkie...

Nogi kangura ministra są...

Kangur ministra lubi się bawić...

Snucie fantastycznych historii.

Metoda ta polega na kontynuowaniu przez kolejne dzieci opowiadania rozpoczętego przez dorosłego.

Pozwalamy na roztaczanie jak najbardziej fantastycznych wizji, wymyślanie nierealnych sytuacji, zaskakujących rozwiązań.

Chińska encyklopedia.

Opowiadamy dzieciom historię o chińskim cesarzu, który w swojej książce (encyklopedii) podzielił np.

zwierzęta na:

śmieszne

bajeczne

narysowane patykiem na zielonej glinie

leśne

cyrkowe

te, które stłukły dzban.

Proponujemy dzieciom wymyślanie podobnego, zabawnego podziału innych rzeczy, ludzi, zjawisk itp.,

przez co uzupełni się chińską encyklopedię.

Burza mózgów /gielda pomysłów, fabryka pomysłów, metoda Osborna/

Może być stosowana jako rozgrzewka twórcza przed określonym zadaniem lub jako metoda rozwiązywania problemów oraz jako definiowanie pojęć przez skojarzenia. Metoda pozwala uzyskać w krótkim czasie dużą liczbę zróżnicowanych rozwiązań jednego problemu.

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

„Burzę mózgów” należy podzielić na trzy etapy:

- wytwarzanie pomysłów
- ocena i analiza pomysłów według ustalonych kryteriów
- zastoso
- wanie pomysłów, rozwiązań w praktyce

Śniegowa kula

Technika polega na przechodzeniu od pracy indywidualnej do pracy w całej grupie i każdemu daje szansę na sprecyzowanie swojego zdania i stanowiska na dany temat, umożliwia nabywanie doświadczeń. Dzięki „kuli śniegowej” dzieci mogą też doskonalić się w wyrażaniu i uzgadnianiu stanowisk.

Schemat techniki:

- uczniowie pracują indywidualnie nad danym problemem,
- łączą się w pary – ustalają wspólne stanowisko,
- pary łączą się w czwórki – ustalają wspólne stanowisko,
- czwórki łączą się w ósemki – ustalają wspólne stanowisko,
- ósemki łączą się szesnastki – ustalają wspólne stanowisko,
- prezentacja wspólnie wypracowanego stanowiska.

Analogie

Analogie proste

Szukanie podobieństw między dwoma zjawiskami, osobą a zjawiskiem itp. Prosimy dzieci, by uzupełniły wypowiedzi np. "mama jest jak....., bo jest.....(mama jest jak słońce, bo jest ciepła, mama jest jak ciastko, bo jest słodka itp.)

Analogie personalne

Zachęcamy dzieci do wyobrażenia sobie, że stają się kimś lub czymś innym (np. jestem kroplą wody, śnieżynką, św. Mikołajem). Dzieci wczuwając się w nową rolę odtwarzają ją ruchem lub opowiadają o tym, jak się czują i co przeżywają . Można zastosować w tej zabawie dłuższe opowiadanie dorosłego np. "przygody małego piórka", a dziecko słuchając wyobraża sobie treść opowiadania z pozycji tytułowego piórka.

Analogie symboliczne

Prosimy dziecko, aby przedstawiło pojęcia abstrakcyjne, np. miłość, złość, dobro, przyjaźń w formie wizualnej, ruchowej lub słownej - barwa, ruch, dźwięk, przedmiot, symbol rysunkowy.

Analogie fantastyczne

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Zapominając o rządzących światem prawach i regułach fizycznych oraz logicznym myśleniu wymyślamy wraz z dziećmi zaskakujące odpowiedzi na pytania np. "co by było, gdyby wszyscy ludzie byli przeźroczyści?". Im więcej odpowiedzi i pomysłów - tym lepiej.

3. Zadania rysunkowe

Kreatywne rysowanie.

Metoda ta rozwija wyobraźnię dziecka. Polega ona na przekształceniu konturowego rysunku w coś zupełnie innego (np. krzesła w pojazd) lub w podobny przedmiot, ale nie istniejący w rzeczywistości (np. kontur samochodu w pojazd z przyszłości, z kosmosu, z krainy fantazji). Odmianą tej metody jest tworzenie obrazów przez dorysowywanie elementów do barwnych plam, linii, figur geometrycznych.

Trójkąt

Dorosły rozdaje dzieciom karty z narysowanymi trójkątami (im więcej, tym zadanie trudniejsze, dlatego zaczynamy od kilku) i prosi: Każdy z trójkątów zamień na inny rysunek.

Wesołe koty

Dorosły rozdaje dzieciom karty z narysowanymi konturami kilku kotów, prosząc, aby każdego kota pokolorować w inny sposób, używając tylko jednej kredki lub ołówka (różne wzory na każdym kocie).

Wszystkie kredki chcą rysować

Dorosły prosi dzieci: Przed wami leżą pracowite kredki. Pozwólcie, żeby każda narysowała coś na waszej kartce. Każda chce narysować coś ładnego i co innego. Skończycie, kiedy wszystkie kredki popracują na waszym obrazku.

Malowanie do muzyki na zadany lub dowolny temat.

Przy dźwiękach muzyki (zróżnicowanych fragmentach utworów) dzieci malują:

- dwiema kredkami w jednej ręce (każda w innym kolorze),
- obiema rękami (w każdej kredka),
- farbami - pędzlem, wacikiem, palcami,
- kolorową kredą.

4. Zadania ruchowe

Taniec części ciała.

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Przy tanecznej muzyce dorośli proszą dzieci, żeby "tańczyły": tylko nosem, ustami, palcami, brzuchem, dłońmi, kolanami, językiem, łokciami, policzkami, na końcu całym ciałem.

Przedstaw się.

Każdy uczestnik zabawy przy dźwiękach muzyki pokazuje jakiś gest, ruch, powtarzany przez pozostałych.

Zabawa z krzesłkami

Sposoby siadania na krzesło np. jak oglądam telewizję, obieram ziemniaki, jestem znudzona, jestem królową na tronie itp.

Podglądanie os

Skradamy się a następnie odpędzamy od os

PODSUMOWANIE

- Wszystkie dzieci mają pewien potencjał twórczy, a odpowiednia pomoc wychowawcza może sprzyjać wydobyciu umiejętności oraz uświadomieniu ich sobie przez młodych ludzi.
- Twórczość może wyrażać się w każdej dziedzinie życia.
- Twórczy potencjał dziecka manifestuje się poprzez zainteresowania, preferencje i style działania.
- Dzieci mogą twórczo funkcjonować na różnych poziomach i w różnym stylu.
- Można pomóc dzieciom w rozpoznawaniu własnego potencjału twórczego i stylu wyrażania twórczości.
- Można pomóc dzieciom w pełnym urzeczywistnianiu ich możliwości.

Bibliografia

1. Edward de Bono - Naucz się myśleć kreatywnie, Dom Wydawniczy REBIS 1995
2. Edward de Bono - Naucz swoje dziecko myśleć, Warszawa, „Prima” 1994

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

3. C. Freinet - Naturalne metody wychowania, wychowanie przez sztukę, Warszawa 1988
4. Z. Pietrasiński: - Myślenie twórcze, Warszawa 1989
5. Gloton R., Cero aktywność. – Twórcza aktywność dziecka, Warszawa, WSiP 1998
6. Gordon T. – Wychowanie bez porażek w szkole. Warszawa, Instytut Wydawniczy PAX 1995
7. Nęcka E. – Trening twórczości. Olsztyn, PTP 1992
8. E. Nęcka,- Psychologia Twórczości, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.
9. T. Proctor,- Twórcze rozwiązywanie problemów, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.

Katarzyna Galecka Katarzyna-galecka@wp.pl